

Иззат СУЛТОНОВ

*Қалб
олови*

ИЗЗАТ СУЛТОНОВ

ҚАЛБ ОЛОВИ

драматик
асарлар тўплами

2014 йил

Иззат Султонов (1910-2001)

Иззат Султон ўзбек адабиётига ҳисса қўшган кучли қалам соҳиби ва кўпгина асарлари билан адабиёт ихлосмандларини мамнун қилган адабиётшунос, танкидчи, драматурглардан бири ҳисобланади. У ўзбек тилидаги биринчи "Адабиёт назарияси" дарслигининг муаллифи ҳамдир. Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати.

1939 йилда нашр этилган "Адабиёт назарияси" дарслиги узок йиллар мобайнида нафақат Ўзбекистонда, балки Ўрта Осиёдаги бошқа республикаларда ҳам фаннинг шу соҳаси бўйича бирдан-бир ўқув кўлланмаси бўлган.

Иззат Султон ижодида драматургия асосий ўрин эгаллайди.

Иззат Султон драмаларидаги бадий воситалар оддий ва самимий, дарров кўзга ташланавермайди. Улар маънавий-интеллектуал тайёргарлиги бор китобхон ва томошабинга, тадқиқотчига дарров кўринади. Бунинг боиси битта. У ҳам бўлса, мазкур ижод тарихининг илдиzlари ҳаёт чашмаларидан сув ичган, воқелик бағрига яширинган. Ёзувчи кўлига қалам тутказган,

илҳомлантирган, кўнглига яширинган у ёки бу ниятнинг бадий ғояга айланишига туртки берган далиллар, ҳолатлар, воқеа-ҳодисалар ана шу булоқлардан баҳра олган.

Адибни асар ёзишга даъват этган далил-маълумотлар, воқеа-ҳодисалар драмаларга кўчиб ўтгач, оддийлигича қолмайди, улар жонланади. Муайян образлар, ғоявий йўналишлар, тафсилотлар оғушида санъатдаги янгиланган бадий ҳаётини бошлайди.

Чандан ўннга: ёзувчилар – Асқад Мухтор, Иззат Султон, Фафур Фулом ва Сергей Борозин

Академик Иззат Султон ижодида "Алишер Навоий", "Имон", "Номаълум киши", "Кўрмайин босдим тиканни", "Донишманднинг ёшлиги", "Қақнус", "Янги одамлар", "Ойдин кеча асирлигида", "Истеҳком" сингари драмалар, "Навоийнинг қалб дафтари", "Адабиёт назарияси", "Драма - адабий тур сифатида" каби фундаментал тадқиқотлар, "Буюк Алишер", "Шоир қалби", "Фидойи" номли кино асарлари, беш юзга яқин илмий-назарий мақолалар, ўзбек адабиёти тарихи ва назариясига оид ўндан зиёд монографиялар, тадқиқотлар муҳим ўрин эгаллайди. Улар Иззат Султон номини Ойбек, Фафур Фулом, Абдулла Қаҳҳор, Мақсуд Шайхзода, Миртемир, Зулфия, Асқад Мухтор сингари кўркам ва фойзли силсила каторига қўшади.

Вақт ўтган сари Иззат Султоннинг фанимиз ва санъатимиздаги ўрни сезилмоқда. Унинг серкирра ва сермазмун ижодининг нурли қирралари янада ёрқинроқ кўринмоқда. Иззат Султон яратган асарлар кутубхоналаримизда сақланмоқда ва адибнинг ҳаёти ва ижоди китобхонлар томонидан қизиқиш билан ўрганилмоқда.

ИЗЗАТ СУЛТОННИНГ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИГА БИР НАЗАР

Адабиётшунос, танқидчи, драматург Иззат Отахонович Султонов 1910 йил 29 ноябрда Қирғизистоннинг Ўш шаҳрида туғилган. Мустақилликнинг дастлабки йилларида Иззат Султон билан қилинган мулоқот олим ва драматург фаолияти нақадар кенг қиррала эканини исботлайди. 2007 йилда эса суҳбатдош: филология фанлари доктори Ўткир Шокиров ушбу мулоқотни "Театр" журнаlining 3-4-сонларида "Қақнус кўшиғи" номи остида эълон қилади. Мақолада Иззат Султон ўзининг болалик йилларини шундай эслайди:

"Мен бир етим бола эдим. Отам вақтли ўлиб кетган. Биз бешта етим болаларни онам новвойлик қилиб боқарди. Маориф ходимлари бизни етимхоналарга топширишни сўрашганда, онам рухсат бермаган. "Бу боласини боқа олмай қолипти-да", деган гап бўлиб, уят ҳисобланар эди. Бундан ташқари, етимхонага борганда чўқинтирар экан, чўчка гўшти берар экан, деган миш-мишлар ҳам юрар эди. Бир куни кўчада юрганимда, бир одам: "Сен Отахоннинг боласимсан?", - деди. Мен "ха", дедим. "Юр мен сени бир жойга олиб бораман", - деди.

Мени шаҳар ҳокимининг уйига олиб борди. Бу уйда етимхона жойлашган экан. Қарасам, ҳаммаёқ оппоқ, чиройли уйлар, оппоқ кийимлар, деворларда расмлар. Мусулмон муаллимлар. Чўчка гўштини ейишни ҳеч ким талаб қилаётгани йўқ. Кечгача ўша ерда бўлиб, "Мен уйга кетаман. Ойим хавотир олади", - деди. Ўша одам: "Ойингга мен айтаман, эртага ўзини олиб келаман", - деди. Эртасига ойимни олиб келди. Ойим ҳам бир кун шу ерда бўлиб, мени ташлаб кетди. Ўша даврда етимхонадаги болаларни "ҳукумат боласи" дейишарди. Шундай қилиб, мен "ҳукумат боласиман", ўша даврда тарбияланган одамман..."

14 ёшида Тошкентга келган ўспирин "Намуна" номли ишчи- ёшлар мактабида ўқиб, кейин таълим-тарбия техникумини битирган (1929) ва мактабда ўқитувчилик қилган (1930). 1930- 1931 йилларда САГУ (ҳозирги Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети)нинг ижтимоий факультетида ўқиган. Низомий номидаги Тошкент педагогика институтини тугатган (1937). Аспирантурадаги ўқишини (1934-1937) журналистик, танқидчилик фаолияти билан кўшиб олиб борган. 1937 йилдан Иззат Султоннинг кизгин ижтимоий фаолияти бошланган.

1940 йил. Иззат Султон Алишер Навоий юбилейи кўмитаси аъзолари орасида

Тил ва адабиёт институтининг директор ўринбосари (1937- 1942), Ўзбекистон давлат радиоэшиттириш кўмитаси раиси ўринбосари (1942-1943), Тошкент киностудияси директори (1943-1945), Ўзбекистон ХКС раисининг маданият ишлари бўйича ўринбосари (1945-1948), Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Тил ва адабиёт институти директори (1948- 1951), бўлим мудири (1956 йилдан), Москва Давлат университетининг халқаро адабиёт кафедраси ўқитувчиси (1950-1953), Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котиби (1955- 1958) лавозимларида ишлаган.

Иззат Султон ҳеч қачон илмий ва ижодий фаолиятга бефарқ бўлмади. Устози Фитрат таъсирида адабиёт назарияси бўйича мутахассис бўлган. А. Саъдий ва Фитратдан кейин "Адабиёт назарияси" (1939) мактаб дарслигини яратган. "Бургутнинг парвози" (1940) драмасини ёзган. 1980 йилда олий ўқув юртлари учун "Адабиёт назарияси" дарслигини яратган.

Иззат Султон 1947 йилда филология фанлари номзоди, 1954 йилда филология фанлари доктори илмий даражасини олган. "Навоийнинг қалб дафтари" (1969) Иззат Султон илмий ижодининг чўққиси саналади. Бу асар 1979-1985 йилларда рус тилида А. Зирин таржимасида чоп этилган.

1947 йил. Ўзбекистон қасаба уюшмаси бадий ҳаваскорлари ҳукумат раҳбарлари қабулида. Ўнгдан чапга: Комил Яшин, Йўлдош Исмоилов, Усмон Юсупов, Иззат Султонов

Ўзбекистон ФАнинг Тил ва адабиёт институти ходимлари орасида

Олимнинг мумтоз фалсафа ва адабиёт соҳасидаги билимдонлиги "Баҳоуддин Нақшбанд абадияти" (1994) монографиясида яққол кўринади. Иззат Султон салкам 40 йил давомида Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Тил ва адабиёт институтида сектор бошлиғи, маслаҳатчи сифатида фаолият кўрсатган, Ихтисослашган Илмий Кенгаш раиси бўлган. У "Ўзбек совет адабиёти тарихи очерклари" икки жилдлиги (1961-1962), "Адабиёт назарияси" икки жилдлиги (1978-1979), "Ўзбек совет танқидчилиги тарихи" икки жилдлиги (1987)нинг муаллифларидан бири, муҳаррири бўлган.

1975 йил. Ўнгдан чапга: Хафиз Абдусаматов, Рамз Бобожон, Уйғун, Иzzат Султон, Зулфия, Азиз Турдиев, Ўктам Усмонов, Нормурод Назруллаев

"Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби" (1964), "Ўзбекистон Фанлар Академиясининг мухбир аъзоси" (1966), "Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби", Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати (1970), "Шухрат" медали билан мукофотланган (1992), "Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзоси" (1995) бўлган.

Иzzат Султон 2001 йил 29 июлда вафот этган.

Юқорида келтирилган маълумотлар Иzzат Султоннинг олим ва драматург сифатидаги фаолияти нақадар кенг қиррали эканлигини исботлайди. Иzzат Султоннинг ижодини давом эттирувчи бир қанча шогирдлари бўлиб, улар ҳозирда ҳам ўзбек адабиётига ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқда.

АДАБИЁТ ИЛМИНИНГ СУЛТОНИ

1958 йилнинг кузида Тил ва адабиёт институтига ишга келганимда, "Ўзбек тили ва адабиёти" журналі эндигина нашр этила бошлаган, журналнинг навбатдаги сони тайёрланаётган экан. Институт директори Азиз Қаюмовнинг тавсияси билан тахририятга "Зайнаб ва Омон" дostonида кофия" сарлавҳали мақолани бердим. Мақолада Ҳамид Олимжон асарида кофиянинг ички тайёрланиш жараёни устида сўз борар ва масалага бундай ёндашув ўша пайтда озми-кўпми янгилик эди. Орадан уч-тўрт кун ўтгач,

мақоланинг Иззат Султонга такризга берилгани ва унга маъқул бўлганини эшитиб, роса севиндим.

Аммо кизиғи шунда эдики, Иззат Султон мақолани нашрга тавсия этибгина қолмай, мени аспирантурага олишни ҳам таклиф этиб, ўзи илмий раҳбар бўлиш хоҳишини билдирибди. Мен аспирантурани тугатиб, институтга келганим учун Иззат аканинг бу мурувватидан фойдалана олмадим. Лекин шу вақтдан бошлаб Иззат Султон билан бир илмий муассасада ишлаш шарафига муяссар эдим.

Шу вақтга қадар Иззат Султонни, аввало, "Алишер Навоий" пьесасининг муаллифларидан бири, ўзбек тилида биринчи "Адабиёт назарияси" дарслигини яратган олим сифатида билардим. Ўша пайтда институтда турлитуман йиғилиш ва анжуманлар ўтказилар, уларда кўкқисдан Фахри Камол билан Олим Усмон ўртасида баҳс бошланиб, даҳанаки жангга айланиб кетар ва кўпинча Иззат Султоннинг аралашуви билан муросага келинар эди.

Олим институтда вақтини кўп ўтказмас, ҳатто ўша кезлари ёзилаётган "Ўзбек совет адабиёти тарихи очерклари"нинг машинкадан чиққан қисмларини ҳам биз - ёшлар унинг Чилонзордаги уйига олиб борардик. Биз борган пайтда Иззат ака, одатда, дам олаётган бўлар ва биз Замира опанинг истаги билан кўчада унинг уйғонишини кутардик. Мен шундай пайтларда домланинг иш ва ҳордик режимига қатъий амал қилиб яшашини, унинг бу одати Тошкентга эвакуация пайти келган, кейинчалик Москвада танишган рус олим ва адиблари таъсирида шаклланганини билдим.

Иззат Султон ФАнинг Тил ва адабиёт институти илмий мажлисларидан бирида

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/3455> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3455> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3455>